

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Том 1, 2005

БЯГСТВОТО НА СЪВРЕМЕННИЯ ЧОВЕК
(ПО ЕРИХ ФРОМ)
ТАТЯНА ХРИСТОВА

КУРСОВА РАБОТА ПО БИОГРАФИЯ И ОБЩЕСТВО
РЪКОВОДИТЕЛ: ДОЦ. Д-Р ЛИЛИ ДЕЯНОВА

Разгръщайки страниците на книгата на Ерих Фром "Бягство от свободата", писана през първата половина на миналия 20 век, пред мен стои въпросът дали анализът на автора е все още значим и приложим. Дали обществото и психичният свят на хората не са претърпели развитие, което да прави размислите в книгата неадекватни? В този кратък текст аз ще се опитам да дам отговор на този въпрос. Без да претендирам за изчерпателност и научност, ще се спра на един важен елемент от оригиналния текст, а именно изборът. Ще обърна внимание и на авторитаризма като механизъм за бягство от свобода. Акцентът ще бъде поставен върху пътя, по който отделната личност избира бягството. Избор, който не винаги е свободен, избор, който е обусловен от специфична ситуация и който предполага нови избори. Избор, през който могат да бъдат разчетени важни елементи от нашата действителност. Ще се опитам да предам авторовата гледна точка, като приложима в съвременното ни общество.

Всеки един от нас е изправен пред ситуацията да избира своя път. Сега, когато реалността е толкова динамична, технологизирана и човекът се чувства все по-малък и незначим пред гигантските заводи и машините, като че ли тенденцията за бягство от свободата се увеличила и затова Фром си остава актуален. Основната линия на изложението ще бъде човекът и неговият избор, така както тази тема се поставя от известния мислител.

Ще започна от възможностите, които съществуват пред индивида. Според Фром всички хора в ситуация на несигурност имат пред себе си два пътя за превъзможване на безсилието и адаптация. Както самият той пише: "По единият ще върви към позитивната свобода ... единение с хората, природата и себе си, без да се отказва от независимостта и целостността на личността си. Другият път му предлага да падне по гръб, да жертва свободата си и да се опита да преодолее самотата чрез премахване на разстоянието между неговата личност и света." Тази втора посока – посоката на бягството – има, можем да кажем, принудителен характер – това е едно паническо избягване от непосилната ситуация, в която светът се възприема като чужд, извън индивида. Чрез него се постига превъзможване на тревожността, животът става възможен, но цената, която индивидът плаща, е неговата индивидуалност, неговата личностна цялост. В този смисъл човешкият живот се превръща в едно механично и натрапчиво съществуване.

Въпросът, който трябва да си зададем, е дали обществото, в което живеем, не се превръща в принудителен фактор да тръгнем по втория път. Какво е свободата и дава ли ни тя независимостта, която сме в състояние да понесем и която да ни гарантира автономно управление на собствения ни живот? Сигурно всеки си задава въпроси за нея и сигурно всеки знае, че тя е свързана с отговорност. Точно в това се съдържа ключът към избора. Това

определя позицията на съвременния човек, който в повечето случаи не е готов да понесе бремето на свободния живот, изискващ поемане на отговорност за собствените действия. В този аспект свободата много често се възприема като не-свобода, а като прибавим и обществото като контролиращ "свободния" човек фактор, нещата съвсем не изглеждат толкова автономни. Ж. Ж. Русо казва, че "човек се ражда свободен, но цял живот е в окови" и може би това е истината за модерния човек. Имагинерността на свободата поставя хората на кръстопът. Изводът, който можем да направим, е, че всяка свобода ражда не-свобода. Ако направим малка разходка назад в историята, ще видим, че човек никога не е бил напълно свободен. В Средновековието не можем дори да помислим за автономност в съвременния смисъл. От една страна имаме предопределеността от Бога, а от друга, "закрепостеността" на едно място.

Фром казва, че с нарастване на свободата, нараства и зависимостта от социалната реалност. Мобилността на съвременния индивид го поставя пред обвързаността с различни фактори, които са извън него и върху които той няма власт. Изправя се пред един сблъсък на рационалното и на ирационалното, сблъсък на социално непознатото и социално осъзнатото. И това води до безпомощност, защото многото връзки не могат да бъдат контролирани. Индивидът се чувства изолиран, отчужден от света. Несигурният живот, следствие от свободата, поражда феномена бягство от нея. За да се приобщи към света, за да успокои тревожността, за да превъзмогне своята отчужденост, човекът избира да бяга. Да бяга от свободата, оказала се не-свобода, да бяга от риска, непосилен за него, да бяга от отговорност, превърнала се в бreme. Това е начин за спасение, начин за адаптация, начин за живот – другото е непосилно.

Ако след всичко казано, си зададем въпроса доколко свободен е днешния човек, отново сигурно трябва да се върнем към мисълта на Русо. Свободата е тема, разработвана от много автори. Тя е основна човешка ценност и като такава намира място в трудовете на всички велики умове. Х. Маркузе, например издига идеята за не-свобода на личността – дори за изчезването ѝ, следствие от развитието на технологиите. Появата на индустрия на най-интимното – желанията, поставя човекът и неговите потребности в обсега на властта и те престават да бъдат заплаха за нея. Авторът отива и по-далеч като заявява, че желанията са не само контролирани, а и изкуствено създадени, което означава абсолютна власт над личността. Не е ли това валидно за нашия свят, в който пазарът става определител на живота и диктува потребностите ни. В който витрините са претрупани с какво ли не и в който сме оградени от примамливи и манипулативни реклами, убеждаващи ни какво ни е нужно и защо да си купим някоя, по своята същност малко потребна вещ. И ние си мислим, че сме

свободни в нашето право на избор. А дали е така? Освободени от предишните, много появни авторитети като църквата и държавата, ние не разбираме, че сме станали жертва на нов вид авторитет. Живеем с илюзията, че сме свободни, че действаме и чувстваме като личности по своя воля. А всъщност нашето Аз отслабва – чувстваме се несигурни, безсилни, защото светът, в който живеем няма предишната привързаност и примамливост. Всички сме се превърнали в елементи от цялата машина, наречена общество и всъщност сътворена от нас

самите. Ние мислим, чувстваме и желаем това, което следва да мислим, желаем и чувстваме и така жертваме собственото си Аз – основата на един свободен човек.

Може би вече няма смисъл да говорим за свобода, само че тя е основен стремеж на всеки човек. И оттук именно произтича неговата проблемност. Фром заявява, че "човек е принципно проблематично същество". Той сам се явява проблем, осъзнавайки невъзможността тялото и душата да мислят в хармония. Човекът е хем природен, хем не съвсем. Чрез съзнанието той трансцендира – така се самоопределя, от което следва, че той самият е свобода. Тази дихотомия : душа – тяло съдържа в себе си неразрешим конфликт – тялото го прави природен, а душата го превръща в нещо повече от другите същества.

Всеки един от нас е разпънат от редица противоречия – всеки има желание да е част от природата, но и повече от нея, всеки търси свободата, но изпитва нужда от сигурност. Противоречието е видно, защото още с първия свободен избор индивидът поема риск и това води до несигурност, а както посочих по-горе именно тя става причина за бягство от свободата. Съществуват различни механизми за това и един от тях е предстои да разгледам – авторитаризма.

Според Ерих Фром появата на авторитарните лидери е възможна поради отказа от свобода на населението. Нацизмът съвсем не е случайност. Хитлер идва на власт след редовни избори, защото хората му прехвърлят своята отговорност и се отказват от непосилната свобода. В главата "Психология на нацизма" Фром обяснява причините, които благоприятстват появата на авторитарното управление. Аз ще разгледам само Хитлеровия авторитарен характер, изразен чрез садистични и мазохистични тенденции. За целта преди това трябва да обясня как авторът схваща авторитаризма. Той е представен от две наклонности, които винаги са взаимнопреплетени. Садизмът намира своето обяснение със стемеж към неограничена власт над друго лице, като можем да отличим различни степени на властване. Мазохизмът пък може да се определи като желание на човек "да се отърве от собствената си индивидуалност, да се обезличи. С други думи да отхвърли бремето на свободата."(стр.125). Основното, което характеризира отношението между тези две

тенденции, е симбиоза. Освен това трябва да посоча, че и едните, и другите – садисти и мазохисти – зависят един от друг, покровителите от техните жертви, а жертвите от техните господари. Техните прояви се дължат на "неспособността на изолирания човек да устои сам в живота и на потребността от преодоляване на самотата."(стр.179). Човекът, казва Фром, е егоистично същество и като такова то иска да властва над другите – да ги превърне в средство за постигане на своите цели. Едва ли имаме съмнения за проявата на тези тенденции у Хитлер. За неговия садистичен характер свидетелства отношението му към масите – неговата "употреба" на хората, които той "обича", типично по садистичен маниер, както също и отношението му към противниците, където се проявяват разрушителните садистични елементи. Чрез анализ на неговата автобиографична книга "Моята борба" Ерих Фром много добре илюстрира зависимостта на Хитлер от неговите "обекти", над които да властва. Отделно и това се посочва и склонността на водача към подчинение на сила извън рамките на личността. Хитлер се опитва да обясни и мотивира желанието си за власт, като посочва, че той самият действа по предписание на някаква висша сила. За него авторитетите, на които се подчинява, са Бог, Съдба, История, Природа. Оправданието на Хитлер се състои във вечните природни закони, а стремежът му към господство над другите народи е за тяхно добро и за доброто на световната култура. Освен всичко – е отбрана срещу срещуположния стремеж на другите да управляват германския народ. Всичко това еднозначно доказва авторитарния характер на нацисткия лидер.

Но нека се върнем на проблема за свободата и бягството от нея. Несигурността на индивида и загубата на собственото Аз засилва необходимостта от подчинение. Обезличаването от своя страна тласка към съобразяване и придържане към всеобщо приетия модел - "аз съм такъв, какъвто другите искат да бъда" - и това се явява предпоставка за постигане на известна сигурност. Избледняват съмненията относно самоличността. За това обаче цената е висока. Загубва се според Фром "спонтанността и индивидуалността" и това замразява живота. Като че ли това важи в голяма степен за съвременния свят. Ние се подчиняваме на анонимни авторитети, които ни задават норми, а си мислим, че сме свободни и че действваме по собствена воля. Всъщност ние сме само частица от машината, която се задвижва отгоре и която създава илюзията за автономност на своите части. Не е ли съвременното общество една матрица, в която всеки си има своето място и функция и в която свободата е някак си предписана – малко като във филма "Матрицата"? Не страдаме ли от това отчаяние и несигурност, за които говори Е. Фром? Не е ли нашата действителност автоматизирана до степен на обезличаване? Не са ли нашите потребности произведени от

пазара, не приемаме ли всеки ден едно различно, друго, чуждо Аз, за да се избавим от самотата на безличността? И не е ли това страшен импулс за бягство? Бягство от себе си, от отговорностите, от живота – бягство от свободата. Но избягаме ли няма да се освободим от "робството". Няма да превъзмогнем несигурността, само ще забравим, че сме отделни и самостоятелни същества.

Тогава какъв е изходът от този омагьосан кръг на свободата – несвобода? Фром вижда решението на този проблем в "спонтанната активност". Чрез нея човек се приобщава към света и престава да един изолиран атом. Разчупването на сковаността на живота в бягство може да стане само чрез обичта. Но не обичта на садиста към своята жертва, а онази истинска и чиста любов на човека към човека. В това се изразява изборът на "позитивната свобода" - тогава, когато "човек постига единение с хората, природата и себе си чрез обичта". Тогава, когато осъзнае своето място в света, смисъла на своя живот и ценността на своето АЗ. Защото, когато индивидът съзнава, че е активна, творческа и свободна личност, "животът има само един смисъл – неговото непосредствено изживяване."

Пред нас сега стои предизвикателството да намерим пътя към истинската свобода, която да ни даде и сигурността, без илюзии и химери, от която така отчаяно се нуждаем. Онази динамична сигурност, която се превръща в основа на нашата спонтанна човешка реакция. На нашата увереност в собствената същност и на нашата обич към хората, които не възприемаме просто като средство за осъществяване на нашите цели. Както казва Фром:

„Победата на свободата е единствено възможна, ако демокрацията се развие в общество, където личността, нейният растеж и щастие са цел и смисъл на системата, където животът няма нужда да намира оправдания в успех или в нещо друго, а личността не е подчинена на някаква външна сила или манипулирана от нея, независимо дали е държава или икономически механизъм.“

От казаното дотук трябва да заключа, че много от идеите на Фром са релевантни на нашата действителност. Бягството от свободата не решава проблемите, само ги изтласква. А съвременният човек няма нужда от това. И ако авторитаризмът е механизъм, който ни се струва остарял, принадлежащ на историята, може би трябва подробно да анализираме какво се случва в българското общество в момента. Това разбира се е друга тема, но ми се струва, че изборите от 25 юни показаха бума на поредица от противоречия, с които се характеризира българският преход, и чиято основна тенденция е бягството от свободата като модерен феномен. Не искам да бъда съдник, но за нашето общество сега е

много важно да осъзнае ценността на свободата и демокрацията по смисъла на Фром, защото бягството към миналото и носталгията по едно различно общество, не са решението. Това разбира се са само вметвания, които подлежат на аргументация и доизясняване, но тъй като това е тема за друг текст, аз няма да се спирам на тях. Представих ги само, за да очертая актуалността на тезите на Ерих Фром – мислител, който чрез работата си направи по-ясна човешката личност, който ни даде един сравнително цялостен и различен поглед върху "проблема" човек.

Библиография:

1. Фром,Е.1992. "Бягство от свободата". И-во "Христо Ботев".София
2. лекции, Систематична философия, преп. Доц. Райчо Пожарлиев